

KIRÁLY PÉTER

„A KELETSLZOVÁK NYELVJÁRÁS NYOMTATOTT EMLÉKEI” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1955. március 30-án tartotta KIRÁLY PÉTER „A keletslzovák nyelvjárás nyomtatott emlékei” című kandidátusi értekezésének nyilvános vitáját. A bíráló bizottság elnöki tisztét TAMÁS LAJOS levelező tag töltötte be, titkára Sulán Béla, a nyelvtudományok kandidátusa, — tagjai pedig Gáldi László, a nyelvtudományok doktora, valamint Hajdú Péter és Moór Elemér, a nyelvtudományok kandidátusai voltak. A disszertáció opponenseiként Kniezsa István akadémikus és Hadrovics László levelező tag léptek fel.

Az elnök megnyitó szavai után a titkár ismertette KIRÁLY PÉTER jelölt életrajzát és tudományos munkásságát. Ezután a jelölt kifejtette disszertációjának főbb téziseit. Minthogy a tézisek — a szabályoknak megfelelően — már a vita előtt nyomtatásban a vita résztvevőinek rendelkezésére álltak, valamint az értekezés is már korábban könyvalakban megjelent (1. Király Péter: A keletslzovák nyelvjárás nyomtatott emlékei, Akadémiai kiadó, Bp. 1953.), itt nem térünk ki ismertetésükre.

Kniezsa István akadémikus opponensi véleményének felépítésében a disszertáció szerkezetét követi. Mindenekelőtt méltányolja azt az alapos kutatómunkát, amit a jelölt a forrásanyag feltárásával, a névtelenül megjelent öt mű szerzőjének megállapításával, a tárgyalt könyvek forrásának felderítésével elvégzett. Király Péter művének „A keletslzovák irodalom kezdetei és továbbfejlődése” című részét irodalomtörténeti szempontból értékes fejezetnek tartja. Opponensi véleményének jelentősebb részét természetesen a keletslzovák nyelvjárás nyomtatott emlékeinek nyelvét tárgyaló fejezeteknek szenteli.

Helyesli a jelöltnek azt a megállapítását, hogy a tárgyalt öt mű málcai nyelvjárásban íródott, de sajnálja, hogy a málcai nyelvjárás leírásának csupán vázlatát tette itt közzé, noha a jelölt ezt a kérdést már korábban igen alaposan kidolgozta. Az értekezésben feldolgozott keletslzovák nyelvjárású emlékek helyesírásának meglehetősen kialakultsága Kniezsa akadémikus szerint arra vall, hogy e művek szerzői már egy korábban létrejött keletslzovák nyelvjárású kálvinista írásbeliség hagyományaira támaszkodtak. Kniezsa szerint Jessenius nem lehetett ennek az irodalomnak legrégebbi kezdeményezője, hiszen ő cseh származású lévén (híres cseh exuláns család sarja volt) a cseh helyesírást jól ismerhette, és így aligha tehető fel az, hogy a különböző olyan szlovák hangok (különösen az š és ž) jelölésére, amelyeket a korabeli magyar helyesírás rendszeresen nem különböztetett meg, — nem alkalmazta volna természetszerűleg a cseh írásmódot. JESSENIUS azonban következe-

tesen a magyar helyesírást használja, ami csak régibb hagyomány meglétével magyarázható.

Király Péter ama felfogását, mely szerint a magánhangzók kvantitásának e nyelvemlékekben meglévő, többé-kevésbé következetes jelölése a cseh származású Jesseniusnál cseh, illetve a Pozsony megyei eredetű Spáczaynál nyugati szlovák sajtáság lehet, minthogy a mai keleti szlovákban ez a megkülönböztetés nem létezik, — Kniezsa nem tartja elfogadhatónak és azt a nézetét szegezi szembe vele, hogy az ezekben az emlékekben hosszúnak jelölt magánhangzók az egykor kétségtelenül megvolt hosszú magánhangzók utolsó nyomait őrzik, vagyis hogy a kvantitáskülönbségnek e nyelvemlékekben található jelei a korábbi keleti szlovák nyelvjárásban még valóban megvolt kvantitáskülönbségeket jelölik; következésképp az egyes művekben e tekintetben található ingadozások azt mutatják, hogy a hosszú magánhangzók rövidülése nem egy csapásra és nem mindenütt egyszerre zajlott le, illetve azt, hogy a kvantitás a szóban forgó művek megírása idején a keletiszlovákban már ingadozott. Ezt a feltevést az is erősíti, hogy „a kvantitáskülönbségek kiveszésének kora ugyanis teljesen ismeretlen”, hogy „mivel ... a szlavisztikában a kor kérdését általában nem szokás firtatni, hallgatólagos megegyezéssel a mai állapotokat általában többszáz éveseknek szokás tekinteni.” Mindezen körülmények ellenére Kniezsa akadémikus maga is hangsúlyozta, hogy felfogása nem tart igényt arra, hogy egyedül helyesként fogadtassék el, de Király Péter magyarázata mellett ezt is olyan megoldási lehetőségnek tekinti, amely behatóbb vizsgálatot érdemelne.

Az értekezésnek a tárgyalt nyelvemlékek hangtani és alaktani jelenségeivel foglalkozó részével Kniezsa akadémikus általában egyetértett, a részleteket illetően azonban több ellenvetést tett. Ezek közül elvi-módszertani szempontból a legfontosabb az, hogy Kniezsa akadémikus helyteleníti a jelöltnek azt az eljárását, miszerint mind a hangtani, mind az alaktani részben a csehből valóknak minősíti azokat a jelenségeket, amelyek a keleti szlovákban *ma* ismeretlenek. Ezek nagy részéről Kniezsa akadémikus megállapítja, hogy nem cseh eredetűek (olyan értelemben, hogy nem a szerző cseh irodalmi műveltségének tanújelei), hanem egyszerű archaizmusok, amelyek e művek keletkezésekor még éltek, illetve élhettek a keleti szlovákban. mindenesetre az, hogy egy-egy jelenség *ma* az illető nyelvjárásban ismeretlen, még nem bizonyíték az idegenből való átvétel mellett, ha a jelenség nyelvtörténetileg az adott nyelvjárásban is bizonyítható, illetve bevezethető.

Kniezsa akadémikus a jelöltnek a tárgyalt nyelvemlékek szókincsének feldolgozására irányuló törekvését bátor kezdeményezésnek, illetve az értekezés kereteit meghaladó kísérletnek tartja, hiszen ezen a téren még az alapok sincsenek lerakva a szakirodalomban.

Összefoglalva: Kniezsa akadémikus Király Péter kandidátusi érkezését rendkívül alaposan végzett kutatómunka eredményének tekinti, mely véglegesen megoldotta a zempléni református szlovák írásbeliség legfontosabb részleteit és számos ezekhez kapcsolódó további részletkérdés feldolgozására ösztönöz. Mindezek alapján a jelöltet a legnagyobb mértékben alkalmasnak tartja a kandidátusi fokozat elnyerésére.

Hadrovics László levelező tag, opponens, előjáróban leszögezi, hogy a jelölt a keletiszlovák emlékek feldolgozását mind irodalomtörténeti, mind nyelvészeti szempontból „igen gondosan és kitűnő hozzáértéssel végezte

el, s ezzel a szlavisztikának igen komoly szolgálatot tett”, majd ismerteti az értekezés mindkét részéhez kapcsolódó észrevételeit, bíráló megjegyzéseit.

Elismerve az első részben foglalt kétségtelen eredményeket és a jelölt széleskörű, alapos kutatómunkáját, a mű elején hiányolja a keletiszlovák nyelvjárasterület rövid ismertetését. Ugyancsak hiányolja, hogy a jelölt művének első részében nem tesz említést két hasonló jellegű XVIII. századi magyarországi szláv regionális irodalmi törekvről (a magyarországi horvát és szlovén könyvek kiadásáról). Szerinte ez az összehasonlítás „egyrészt megmutatja, hogy a keletiszlovák törekvés nem elszigetelt jelenség, de másrészt azt is mutatja, hogy a népnyelv felkarolásából, a helyi dialektusban kiadott néhány vallásos könyvből nem következethetünk valami messzemenő haladó jellegű megmozdulásra, vagy éppenséggel — hacsak közvetve is — a Habsburgok, illetve ezek kiszolgálói ellen folytatott harcra, mint azt a szerző teszi.” Leszögezi, hogy a jelöltnek ilyen irányú következtetéseit még az értekezésben olvasható igen óvatos fogalmazásban is „túlzottnak, erőltetettnek” tartja, hiszen — szerinte — az ugyanebben az időben a nyugat-magyarországi horvátoknál és vendeknél ismert hasonló irodalmi kezdeményezés éppen azt bizonyítja, hogy „az ilyenfajta könyvkiadás egymagában még nem tekinthető politikai jelentőségű törekvésnek. Más volna természetesen a helyzet, ha e könyvek között esetleg protestáns egyháztörténeti művek, polemikus munkák vagy olyan prédikációk lennének, amelyekből esetleg bizonyos politikai tendenciát is ki lehetne olvasni. Ilyenek azonban nincsenek.”

Az értekezés második részéhez, a keletiszlovák nyelvemlékek nyelvészeti feldolgozásához, *Hadrovics László* nem fűz érdemi ellenvetéseket. Kiemeli itt is a jelölt szemmel látható alaposságát, kitűnő felkészültségét és széleskörű tájékozottságát a szlovák nyelvtörténetben és a mai szlovák nyelvjárásokban. A mű eme részének belső szerkezetére vonatkozólag azonban több bíráló megjegyzést tesz: legfőképpen azt helyteleníti, hogy a jelölt a nyelvi sajtóságok leírásában és elemzésében „nem a jelenségek, hanem a könyvek szerint halad... , ami az áttekinthetőség rovására megy és a tárgyalást fölöslegesen terjengőssé teszi.” Kifogásolja a jelöltnek az egyes nyelvi jelenségeken belül egy-egy forrás adatainak felsorolásában követett módszerét is, mely arra vall, hogy a „szerző lemondott mindenféle adatrendezési kísérletről s általában ahogy a források lapszámai egymás után következnek, úgy állnak egymás mellett az adatok. Emiatt megtörténik, hogy azonos szóalakok egy forrás keretén belül is szükségtelenül megisméltődnek... Másrészt összetartozó jelenségek ezáltal szétszóródnak.” De befejezésül *Hadrovics László* hangsúlyozza, hogy mindezek a formai jellegű megjegyzései „nem teszik kétségessé a szerző munkájának lényegi érdemét. Király Péter mind a történeti adatok feltárásában, mind a nyelvi feldolgozásban olyan derekas munkát végzett, amely őt feltétlenül méltóvá teszi a kandidátusi fokozat elnyerésére.

*

Az elnök megnyitja a vitát. Az elnöknek az esetleges romániai irodalmi párhuzamokra vonatkozó kérdése után *Angyal Endre* és *Boros Imre* aspiráns tesznek fel kérdéseket a jelöltnek arról, nem tartaná-e szükségesnek a keletiszlovák nyelv történeti feldolgozását, továbbá a két évvel ezelőtt Olmützben lezajlott csehszlovák nyelvészkonferencián a keletiszlovák

nyelvjárásról lefolyt vita figyelembevételét ; illetve arról, hogy mennyire lehettek nyomdatechnikai okai (pl. csak magyar betűtípus megléte az akkori debreceni nyomdában) annak, hogy a vizsgált keletiszlovák nyelvemlékek a magyar helyesírást használták. E kérdéseket a jelölt kielégítő módon megválaszolja.

A hozzászólások során Gáldi László felhívja a figyelmet arra, hogy a Debreceni Grammatika szófejtő részének tanúbizonyossága szerint Debrecenben a XVIII. század végén tovább foglalkoztak a szlovák nyelvjárásokkal. Külön megvizsgálandónak tartja egyrészt azt, hogy a Debrecenben tanult szlovák protestánsok nem folytatták-e az értekezésben tárgyalt keletiszlovák nyelvjárási irodalmi hagyományt, másrészt azt, hogy a Debreceni Grammatika szerzői nem a debreceni szlovák református írásbeliségnek nyelvét használják-e. Angyal Endre az eddigi kutatások alapján úgy látja, „hogy vannak bizonyos szálak, amelyek a debreceni református kollégiumot összefűzik a szláv világgal, a szláv protestantizmussal, sőt talán a görögkeleti szlávssággal is”, de az e kérdésekben való biztos állásfoglaláshoz még további, Király Péter munkájához hasonló, kutatások szükségesek.

Király Péter a hozzászólásokkal egyetért, Gáldi Lászlónak a Debreceni Grammatika szófejtő részével kapcsolatos feltevésére azonban megjegyzi, lehetséges az is, hogy a Grammatika írói a szófejtő résznél valamilyen cseh szótárt használtak fel, hiszen a Debreceni Grammatika készítése idején már sok cseh szótár volt. Az opponensek véleményével általában egyetért, hangsúlyozza, hogy az opponensek, különösen Kniezsa akadémikus, több fontos és megszívlelendő szempontra hívták fel figyelmét. Teljesen újszerűnek és igen jelentősnek tartja Kniezsa akadémikusnak azt a gondolatát, hogy a disszertációban vizsgált művek egyes olyan nyelvi sajátosságai, amelyeket ő cseh hatásként fogott fel, e művek megírásakor a keleti szlovákban még éltek, illetve archaizmusként továbbéltek. Elismeri, hogy értekezése második részének Hadrovicstól kifogásolt szerkezeti felépítése valóban zavarja az anyag áttekintését, de megjegyzi, hogy ugyanakkor „nyitva hagyja az utat a további kutatások számára”. Nem tud viszont egyetérteni Hadrovics Lászlónak azzal az elvi jellegű megállapításával, hogy „a népnyelv felkarolásából a helyi dialektusban kiadott néhány vallásos könyvből” nem lehet társadalmi-politikai jellegű megmozdulásra következtetni. Alapvetően helytelen az a felfogás, mely szerint az egyházi irodalom, illetve annak nem polemikus tartalmú termékei, csupán a hitélet alapján, pusztán hitbuzgalmi céllal jönnek létre, minthogy a vallási, illetve egyházi mozgalmak mindig az adott társadalmi-politikai élet talaján keletkeznek és fő vonásaikban a gazdasági alap határozza meg őket.

Az opponensek és a jelenlevők a jelölt választát kielégítőnek tartották.

*

A vita lezárása után a bíráló bizottság tanácskozássra vonult vissza. Rövid szünet után az ülés a bíráló bizottság alábbi határozatának felolvasásával ért véget :

„A bíráló bizottság megállapította, hogy a jelölt a szlavisztikának egy eddig teljesen elhanyagolt területét tárta fel. A nyelvészeti feldolgozáson túlmenően a keletiszlovák protestáns könyvek kiadásának történeti és irodalomtörténeti alapjait is eredményesen világította meg. Mind a történeti

adatok feltárásában, mind a nyelvészeti feldolgozásban olyan derekas munkát végzett, mely őt feltétlenül méltóvá teszi a kandidátusi fokozat elnyerésére. E munkája óta is számos értékes adalékkal gazdagította a hazai szlavisztikát. Mindezek alapján a bíráló bizottság *egyhangúlag* javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Király Péter részére a kandidátusi fokozat odaitéltessék.”

A vitát összefoglalta:

Sulán Béla,

a bíráló bizottság titkára

